

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ความต้องการและความพึงพอใจของนิสิตนักศึกษาในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญ” นี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีและแนวคิดด้านการสื่อสาร ได้แก่ แนวคิดกระบวนการสื่อสารของลาสเวลล์, ทฤษฎีการเปิดรับข่าวสาร, ทฤษฎีการเลือกรับสาร
2. แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรของผู้รับสาร
3. ทฤษฎีความแตกต่างของผู้รับสาร
4. ทฤษฎีการใช้และความพอใจต่อสื่อ
5. ทฤษฎีการสื่อสารกับการเมือง
6. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ

แนวคิดด้านการสื่อสาร

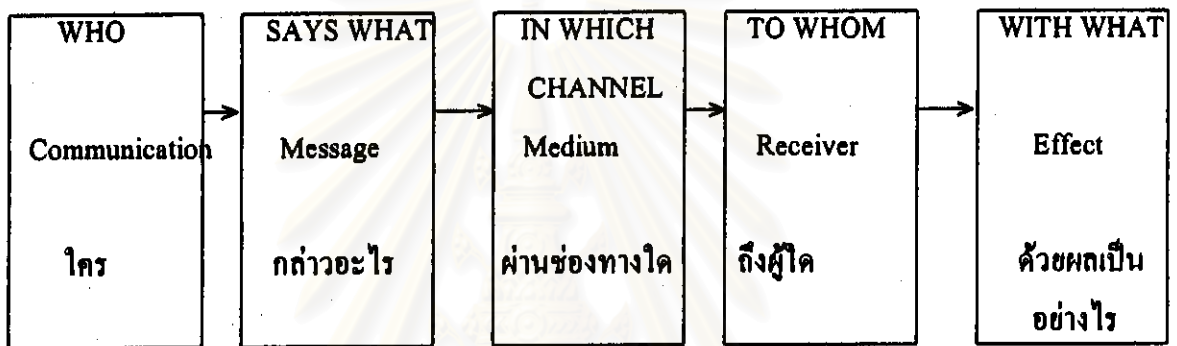
การสื่อสารนั้นจัดได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ นอกเหนือจากปัจจัยสี่ที่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยา รักษาโรค แม้การสื่อสารจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นความตายของมนุษย์ เหมือนกับปัจจัยสี่ข้างต้น แต่การที่จะให้ได้มา ซึ่งปัจจัยทั้งสี่นั้นย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือแน่นอน มนุษย์อาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรเทาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของตน และเพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม การสื่อสารเป็นพื้นฐานของการติดต่อของมนุษย์ และเป็นเครื่องมือสำคัญของกระบวนการสังคม และมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันตลอดจนความสำคัญ และเป็นเครื่องมือเพื่อการดำเนินกิจกรรมทางการปกครองและการเมือง (ปรมะ สตะเวทิน, 2533)

การสื่อสารของมนุษย์ ตั้งอยู่บนหลักความสัมพันธ์ กล่าวคือจะต้องมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร อีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับสารซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องมีความสัมพันธ์กันกระบวนการสื่อสารจึงจะเกิดขึ้นได้ จากหลักของความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่า “การสื่อสารคือกระบวนการของการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร (Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้รับสาร (Receiver) โดย

ผ่านสื่อ (Channel) ดังที่ วิลเบอร์ ชรามม์ (WILBER SCHRAMM) กล่าวไว้ว่า“การสื่อสาร คือการมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร (Information Signs)”

กระบวนการสื่อสารของลาสเวลล์

กระบวนการสื่อสารของลาสเวลล์ (Harold D. Laswell, 1978 : 37-51) เป็นทฤษฎีที่อธิบายกระบวนการสื่อสารเชิงระดับ (The behavioral school of thought) เป็นการศึกษาปฏิกิริยาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เนื้อหาข่าวสาร ชนิดของสื่อที่ใช้และผลอันเกิดจากการกระทำการสื่อสาร ลาสเวลล์อธิบายกระบวนการสื่อสารโดยตั้งเป็นคำถามเกี่ยวกับตัวผู้ส่งสาร ผู้รับสารและผลของการสื่อสาร เขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

- ใคร คือ ผู้ที่กำหนดและควบคุมเนื้อหาข่าวสาร
 อะไร คือ เรื่องหรือเนื้อหาสาระของเรื่องที่ถูกสื่อสารออกไป
 ช่องทาง คือ ตัวกลางหรือสื่อที่ถูกส่งไปยังผู้รับ
 ใคร คือ ผู้รับสาร
 ผล คือ สิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นผลเนื่องมาจากการสื่อสาร

ซึ่งประโยชน์ของแบบจำลองของลาสเวลล์ที่เห็นได้ชัดคือสามารถใช้เป็นโครงสร้างสำหรับอธิบายองค์ประกอบหรือกระบวนการสื่อสารได้ง่าย (หลักและทฤษฎีการสื่อสาร มสธ. 2539) และจากแบบจำลองของลาสเวลล์นี้ ทางผู้วิจัยจะสามารถนำมาเปรียบเทียบกับกระบวนการสื่อสารระหว่างสภาวการณ์รัฐธรรมนูญกับนิสิตนักศึกษาได้

ทั้งนี้การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพจะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญ 7 ประการในการสื่อ (The 7C's of Communication) ได้แก่

1. ความน่าเชื่อถือ (Credibility)
2. ความเหมาะสมกลมกลืนของเนื้อหาสาระกับสภาพแวดล้อม (Context)

3. เนื้อหาสาระ (Content) ข่าวสารที่ดีจะต้องมีความหมายสำหรับผู้รับ โดยมีสาระประโยชน์แก่กลุ่มชนนั้น ๆ
4. ความสม่ำเสมอต่อเนื่องกัน (Continuity and Consistency) การสื่อสารจะได้ผลต้องมี การส่งข่าวสารบ่อย ๆ ติดต่อกัน หรือมีการย้ำอยู่เสมอ
5. ช่องทางข่าวสาร (Channels) ข่าวสารจะเผยแพร่ได้ดีต้องส่งให้ถูกช่องทางของ การสื่อสาร หรือผ่านสื่อที่เหมาะสมกับลักษณะของข่าวสาร
6. ชีตความสามารถของผู้รับ (Capability of Audience) การสื่อสารที่ดีว่าได้ผลนั้น ต้องทำให้ผู้รับสารใช้ความพยายามน้อยที่สุดในการรับสาร
7. ความแจ่มแจ้ง (Clarity) ข่าวสารต้องง่าย ชัดเจน กระชับรัด ใช้ภาษาที่ ผู้รับเข้าใจคือใช้ภาษาของเขา

นอกจากหลัก 7 ประการ ในการสื่อสารแล้ว การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพยังควรมีพิจารณาสิ่งเหล่านี้ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งได้แก่

1. การทำความเข้าใจกับความคิดของผู้ส่งสารเองให้กระจ่างก่อนที่จะสื่อความหมาย
2. การตรวจสอบความมุ่งหมายแท้จริงของการสื่อสารที่มีขึ้นในแต่ละครั้ง
3. การพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมและวิถีของบุคคลในการสื่อสาร
4. การปรึกษาหารือกับผู้อื่นเพื่อวางแผนพอสมควร
5. การระมัดระวังถึงการนำเสนอข่าวสารให้เหมาะสมกับเนื้อหาสาระที่ทำการสื่อสารไปนั้น
6. การใช้โอกาสของการสื่อสารให้เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อผู้รับสารในขณะสื่อสารทุกครั้ง
7. การหมั่นติดตามประเมินผลการสื่อสาร
8. การสื่อสารควรให้ประโยชน์ทั้งปัจจุบันและอนาคต
9. การกระทำของผู้ส่งสารควรสอดคล้องกับเรื่องราวในการสื่อสาร
10. การพยายามเข้าใจผู้อื่นโดยเป็นผู้เปิดใจกว้างในการรับ

และการเลือกใช้ช่องทางการสื่อสาร (Selections and Use of Channel) ก็เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งมักจะแตกต่างกันไปตามประเภทของผู้รับสาร (Type of Audience) ลักษณะของข่าวสาร (Message) และขั้นตอนของกระบวนการยอมรับของผู้รับสาร (Recipient's Stage in Adoption Process) ซึ่งหากเลือก ไม่เหมาะสมก็จะทำให้การสื่อสารนั้น ไม่ประสบผลสำเร็จ อย่างไรก็ตามสื่อ (Media) เป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการเผยแพร่ข่าวสาร

โดยนำเนื้อหาข่าวสารส่งต่อไปยังผู้รับสารให้ผู้รับได้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนถูกต้อง ในการที่จะเลือกใช้สื่ออะไร อย่างไร ให้บังเกิดผลตามต้องการนั้นต้องศึกษาทำความเข้าใจถึงคุณสมบัติของสื่อแต่ละชนิด ข้อดี ข้อเสีย ตลอดจนหน้าที่ของสื่อชนิดนั้น ๆ ให้ดีเสียก่อน เพื่อที่จะได้วางแผนการใช้สื่อให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

ในปัจจุบันการสื่อสารทุก ๆ รูปแบบ ทั้งการสื่อสารมวลชนและการสื่อสารระหว่างบุคคล ตลอดจนการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะการสื่อสารนั้นนับเป็นปัจจัยสำคัญในการเชื่อมโยงและสานต่อโครงข่ายของสังคมให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างเหมาะสมทั้งในเชิงสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เพราะสื่อมวลชนและสื่อบุคคลได้ทำหน้าที่ในการส่งข่าวสารให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิต ทักษะคิด ค่านิยม ตลอดจนเป็นข้อมูลข่าวสารในการพัฒนาตนเองและสังคมทั้งนี้เพราะบทบาทหน้าที่เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งสื่อแต่ละชนิดจะมีบทบาท หน้าที่ ตลอดจนประสิทธิภาพแตกต่างกันไป

สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่ทำให้ผู้ส่งสารซึ่งอาจจะเป็นบุคคลเดียวหรือกลุ่มบุคคลที่สามารถส่งข่าวสารข้อมูลไปยังผู้รับสารกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก และอยู่กันอย่างกระจัดกระจายได้ในเวลาอันรวดเร็ว สื่อมวลชนที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร/หนังสือรายสัปดาห์ สื่อสิ่งพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต

สื่อบุคคล หมายถึง ตัวบุคคลผู้ให้นำข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งโดยอาศัยการติดต่อสื่อสารแบบตัวต่อตัวระหว่างบุคคล 2 คนหรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป สื่อบุคคลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ บุคคลในครอบครัว (พ่อแม่/ญาติ/พี่น้อง) กลุ่มเพื่อน คนรู้จักที่มีความรู้ความสนใจ สมาชิก สสร. คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ของ สสร.

บทบาทของสื่อมวลชน

หน้าที่ที่สื่อมวลชนต้องปฏิบัติในฐานะเป็นหน่วยงานย่อยหน่วยหนึ่ง ที่มีส่วนในสังคมและมีบทบาทตอบสนองความจำเป็นทางสังคมนั้น ๆ บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน คือความประสงค์ที่จะใช้สื่อมวลชนทำหรือก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสังคม

เดนิส แมคควอล (Denis Acquall, 1983) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ของสื่อมวลชนไว้ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร (Information) โดยการรายงานข่าวและนำเสนอข่าวที่เกิดขึ้นแจ้งให้ประชาชนรับทราบ การนำเสนอจะต้องเป็นสารสนเทศ หรือข้อเท็จจริงที่ได้จากเหตุการณ์ ช่วยเสริมในการเกิดนวัตกรรม การปรับตัวและความก้าวหน้า การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา
2. การประสานสัมพันธ์ (Correlation) โดยการอภิปราย แปลความหมายและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความหมายของเหตุการณ์และข่าวสารให้ความสนับสนุนแก่อำนาจหน้าที่และทัศนคติที่ยอมรับแล้ว ทำให้เกิดการสังคมนและการจัดเกลาทางสังคม (Socialization) ประสานกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ทำให้ความยินยอมพร้อมใจ (Consensus) จัดระเบียบอะไรก่อนอะไรหลัง และบอกให้รู้วาทภาพ ทางสังคมอะไรสำคัญแก่อะไร
3. ความบันเทิงเริงรมย์ (Entertainment) โดยให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และเสนอวิธีการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อลดความตึงเครียดทางสังคม
4. การระดมสรรพกำลัง (Mobilization) เป็นการระดมความคิด อันได้แก่ การรณรงค์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ด้านการเมือง การสงคราม การพัฒนาเศรษฐกิจ การทำงาน บางครั้งการศาสนา เพื่อวัตถุประสงค์ส่วนรวม

แฮโรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell อ้างในปรมะ สตะเวทิน, 2539) ได้กล่าวถึงหน้าที่ที่สำคัญของสื่อมวลชนไว้ 3 ประการ คือ

1. ดูแลสอดส่องสังคม (Surveillance of the environment) หมายถึงการรวบรวม การแสวงหา และการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในทุก ๆ ด้านที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกสังคม หน้าที่ในด้านนี้ คือ การรายงานข่าวหรือการแจ้งข่าวสาร (informing)
2. การประสานส่วนต่าง ๆ ของสังคมเพื่อแสดงปฏิกิริยาตอบสนองสิ่งแวดล้อม (Correlation of the parts of society in responding to the environment) หมายถึงการแสดงและนำเสนอความคิดเห็นโดยการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ถึงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ชูใจให้เกิดความเข้าใจและปฏิบัติ ตลอดจนมีการเสนอว่าควรทำอย่างไรกับสิ่งนั้น ๆ ต่อไป หน้าที่นี้เรียกว่า หน้าที่ในการชักจูงใจ (persuasion)

3. การถ่ายทอดมรดกทางสังคม จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ (Transmission of the social heritage from one generation to the next) หมายถึงการเผยแพร่ความรู้ ค่านิยม และบรรทัดฐาน คติสอนใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในทุกด้านของสังคมแก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม เพื่อสืบสานวิชาการและวัฒนธรรมของสังคมต่อไป นี่คือนหน้าที่ในด้าน การให้การศึกษา (education function)

บทบาทของสื่อบุคคล

สื่อบุคคลมีบทบาทในการให้ข่าวสาร แลกเปลี่ยนข่าวสาร จูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ซึ่งสื่อบุคคลและการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นได้ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล สองบุคคลหรือมากกว่าสองคนขึ้นไป ทั้งนี้ สื่อบุคคลยังได้รับปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback) สูงกว่าสื่อมวลชนทำให้สามารถตรวจสอบสัจของทางเลือกที่เกิดจากการเลือกข่าวสาร (Selective exposure), การเลือกแปลหรือตีความ (Selective preception) และการเลือกจำสาร (Selective retention) ได้

เสถียร เชนประทับ เปรียบเทียบลักษณะสำคัญที่แตกต่างกันระหว่างช่องสารที่เป็นสื่อมวลชนและช่องสารที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลไว้ดังต่อไปนี้

คุณลักษณะ	ช่องสารระหว่างบุคคล	ช่องสารมวลชน
การไหลของข่าวสาร	มีแนวโน้มที่จะเป็นแบบบุคคลวิถี	มีแนวโน้มที่จะเป็นแบบเอกัต์วิถี
ลักษณะของการสื่อสาร	มีลักษณะแบบตัวต่อตัว	ไม่มีลักษณะแบบตัวต่อตัว
ปริมาณของปฏิกิริยาตอบสนอง ในขณะที่ทำกาสื่อสาร	สูง	ต่ำ
ความสามารถในการลดกระบวนการเลือกทางจิตวิทยา (Selective processes) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกรับสาร (Selective exposure)	สูง	ต่ำ
ความเร็วในการส่งสาร ไปยังผู้รับสารจำนวนมาก	ค่อนข้างช้า	ค่อนข้างเร็ว
ผลที่อาจเกิดขึ้น	การก่อตัวของทัศนคติและการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude formation and change)	การเปลี่ยนแปลงความรู้ (Knowledge change)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการใช้สื่อต่าง ๆ นั้นหลายกรณีจำเป็นต้องใช้สื่อร่วมหลายสื่อ (Intergrated Media) เพื่อประสิทธิภาพขององค์ประกอบของการสื่อสารและเพื่อให้สัมฤทธิ์ผลวัตถุประสงค์ของการสื่อสารนั้น ๆ เช่นเดียวกับการสื่อสารเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญที่มีการใช้สื่อต่าง ๆ หลายประเภทคือสื่อมวลชนและสื่อบุคคลเพื่อการเข้าถึงนิสิตนักศึกษาและประชาชนทั่วไป

ทฤษฎีการเปิดรับข่าวสาร

เมอร์ริลล์ และโลว์เวนสไตน์ (Merrill and Lowenstein, 1971) กล่าวว่าไว้ว่าผู้รับข่าวสารแต่ละบุคคลจะมีระดับการเปิดรับสื่อ และข่าวสาร ที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะและปัจจัยที่แตกต่างกัน ซึ่งเกิดจากปัจจัยพื้นฐานหลายประการ ดังนี้

1. ความเหงา ซึ่งเป็นเหตุผลทางจิตวิทยาที่ว่าโดยปกติคนเราจะไม่ชอบอยู่ตามลำพังเนื่องจากจะทำให้เกิดความรู้สึกสับสน วิตกกังวล หวาดกลัว และการเมินเฉยจากสังคม จึงต้องพยายามที่จะรวมกลุ่ม หรือติดต่อกับบุคคลโดยตรง หรือการอยู่กับสื่อต่าง ๆ
2. ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์ โดยปกติความอยากรู้อยากเห็นจะเริ่มจากสิ่งใกล้ตัวก่อนตลอดจนถึงที่อยู่ห่างตัวเอง ที่จะมีผลกระทบต่อตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อมแล้ว มนุษย์ยังสนใจอยากรู้อยากเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในแง่ต่าง ๆ ด้วยรวมทั้งผลกระทบซึ่งอาจจะเกิดขึ้นกับตนเองหรือบุคคลอื่นด้วย
3. ประโยชน์ใช้สอยของตน โดยพื้นฐานมนุษย์มีความเห็นแก่ตัว ดังนั้น ในฐานะที่เป็นผู้รับสาร จึงต้องการแสวงหาและใช้ข่าวสารบางอย่างที่จะใช้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง
4. ลักษณะเฉพาะของสื่อมวลชนโดยทั่วไป นอกจากองค์ประกอบเกี่ยวกับ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนทัศนคติ ความเชื่อต่าง ๆ จะมีอิทธิพลต่อระดับในการเปิดรับสารแล้ว ลักษณะเฉพาะของผู้รับสารก็มีความต้องการที่ต่างกัน ดังนั้นลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละชนิดมีส่วนทำให้ผู้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนมีจำนวนและองค์ประกอบที่แตกต่างกัน เพราะผู้รับสารจะเลือกรับข่าวสารเฉพาะอย่างที่สามารถสนองความต้องการและความพึงพอใจของตนเอง

โดยทั่วไปผู้รับสารจะมีระดับการเปิดรับสื่อที่แตกต่างกันไป โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น สนองความต้องการของตนเอง ตามสภาพแวดล้อม เหตุผลและความจำเป็นเกี่ยวกับการเลือกรับสื่อต่าง ๆ

นอกเหนือจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระดับการเปิดรับสื่อของผู้รับข่าวสารแล้ว ผู้รับข่าวสารเองก็มักจะแสวงหาข่าวสารที่สอดคล้องและสนับสนุนทัศนคติคดองจนความเชื่อดั้งเดิมของตนด้วย ทั้งนี้และทั้งนั้น ประสบการณ์ ปรัชญาและหลักการในการดำเนินชีวิตก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะเป็นตัวกำหนดระดับของผู้รับสาร

บุคคลมีธรรมชาติที่จะเปิดรับข่าวสารตลอดเวลาเพียงแต่จะเปิดรับสื่อใดอย่างไรมันก็ยังมีปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนด (ขวัญเรือน กิติวิวัฒน์, 2531) คือ

1. ปัจจัยด้านบุคลิกภาพและจิตวิทยาส่วนบุคคล ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า บุคคลจะมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไปอย่างมากในด้านโครงสร้างทางจิตวิทยาซึ่งเป็นผล สืบเนื่องมาจากลักษณะทางครอบครัว การอบรมเลี้ยงดู คดองจนอยู่ในสภาพ แวดล้อมที่ต่างกันจึงมีผลถึงระดับสติปัญญา ความคิด ทัศนคติ คดองจนกระบวนการรับรู้ การเรียนรู้ และการงูงใจ
2. ปัจจัยด้านสภาพความสัมพันธ์ทางสังคม ปกติบุคคลมักจะมีคติดองอยู่กับกลุ่มอ้างอิง (Reference Group) ดังนั้นในการตัดสินใจที่จะแสดงออกซึ่งระดับใด ๆ ก็มักจะคดองตามกลุ่ม เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม
3. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมนอกระบบการสื่อสาร เชื่อว่าลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ เพศ อายุ รายได้ อาชีพ ระดับการศึกษา ระดับตำแหน่งหน้าที่ ทำให้เกิดความคดองคถึงกันของการเปิดรับสาร รวมถึงการตอบสนองต่อสารนั้นก็ไม่แตกต่างกันด้วย

วิลเบอร์ แชรรมม์ (Schramm, 1973) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบด้านต่าง ๆ ในการเลือกรับข่าวสารของผู้รับสาร ดังนี้

1. ประสบการณ์ ซึ่งจะเป็ปัจจัยที่ทำให้ผู้รับสาร แสวงหาข่าวสารแตกต่างกัน
2. การประเมินสารประโยชน์ของข่าวสาร ผู้รับสารจะแสวงหาข่าวสารเพื่อสนองจุดประสงค์ของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง
3. ภูมิหลังแตกต่างกัน จึงทำให้มีความสนใจแตกต่างกัน
4. การศึกษาและสภาพแวดล้อม ซึ่งทำให้มีความแตกต่างกันในระดับการเลือกรับสื่อและเนื้อหาของข่าวสาร
5. ความสามารถในการรับสาร เกี่ยวกับสภาพร่างกายและจิตใจที่เป็นตัวทำให้ระดับการเปิดรับข่าวสารแตกต่างกัน

6. บุคลิกภาพ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติการโน้มน้าวใจ ตลอดจนระดับของผู้รับสาร
7. อารมณ์ สภาพทางอารมณ์ของผู้รับสารจะทำให้ผู้รับสารเข้าใจ หรืออาจจะเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจความหมายของข่าวสารก็ได้
8. ทัศนคติ ก็จะเป็นตัวกำหนดท่าทีของการรับข่าวสารและตอบสนองต่อข่าวสารที่ได้พบ

ซึ่งวิกเบอร์ แชรรมม์ ยังได้อธิบายว่า ข่าวสารที่เข้าถึงความสนใจของผู้รับสาร จะมีแนวโน้มที่จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ระดับการเปิดรับสื่อของผู้รับสาร ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อระดับนั้น เป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากแบบจำลองการสื่อสารของเบอร์โต (Berlo) องค์ประกอบด้านผู้รับสารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้รู้ว่าการสื่อสารนั้น ๆ ประสบความสำเร็จหรือไม่ ผู้รับสารจะมีปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback) อย่างไร ซึ่งผู้รับสารแต่ละคนจะมีความแตกต่างกัน

กรอบและทฤษฎีแนวคิดนี้เป็นส่วนสำคัญในการศึกษาระดับการเปิดรับข่าวสารการร่างรัฐธรรมนูญของนิสิตนักศึกษา เนื่องจากนิสิตนักศึกษากลุ่มเป้าหมายของการวิจัย มีความแตกต่างกันในหลายด้านไม่ว่าจะเป็นภูมิหลัง ประสบการณ์ การศึกษา บุคลิกภาพ อารมณ์ ทัศนคติ ซึ่งจะทำให้การประเมินข่าวสารต่างกันไปด้วย และจะนำไปสู่การรับรู้ถึงความต้องการและความพึงพอใจของนิสิตนักศึกษากลุ่มเป้าหมาย

ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการการเลือกรับสาร (Selectivity Process)

ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการการเลือกรับสาร (Selectivity Process) ของแคลปเปอร์ (Klapper, 1960) กล่าวไว้ดังนี้

1. การเลือกเปิดรับ (Selective Exposure) บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการของตนเอง
2. การเลือกให้ความสนใจ (Selective Attention) บุคคลนอกจากจะเลือกเปิดรับข่าวสารแล้ว ยังเลือกที่จะให้ความสนใจเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม และจะพยายามหลีกเลี่ยงข่าวสารที่มีลักษณะที่ไม่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อที่มีอยู่ของตน
3. การเลือกรับรู้ (Selective Perception) บุคคลจะเลือกที่จะรับรู้และตีความ (Interpretation) ข่าวสารที่ได้รับไปในลักษณะที่สอดคล้องกับทัศนคติและ

ประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ก่อน ซึ่งถ้าข่าวสารนั้นมีความขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับทัศนคติและประสบการณ์เดิม บุคคลก็มักจะบิดเบือนข่าวสารนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อเดิม

4. การเลือกจดจำ (Selective Retention) บุคคลนอกจากจะเลือกเปิดรับ เลือกให้ความสนใจ ตลอดจนจดจำและตีความหมายให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตนแล้ว บุคคลยังเลือกที่จะจดจำเนื้อหาสาระของสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็นของตนด้วยเพื่อต้องการจำเข้าไปเก็บไปเป็นประสบการณ์เพื่อที่จะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรของผู้รับสาร (Demographic Characteristics of Audience)

โดยทั่วไปผู้รับสารแต่ละคนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะลักษณะทางประชากร (Demographic Characteristics) อันได้แก่ อายุ เพศ การศึกษา สถานะทางสังคม และเศรษฐกิจ ศาสนา (ปรมะ ศตะเวทิน, 2533)

1. อายุ (Age)

อายุเป็นลักษณะประการหนึ่ง ที่ใช้ในการวิเคราะห์ผู้รับสารซึ่งอายุเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนมีความแตกต่างกันในเรื่องความคิดและระดับ โดยทั่วไปแล้วคนที่มีอายุน้อยมักจะมีความคิดแบบเสรีนิยม ชีตถืออุดมการณ์ ใจร้อน มากกว่าคนที่มีอายุมากที่มักจะมีความคิดแบบอนุรักษนิยม ชีตถือการปฏิบัติ มีความระวัง และมองโลกในแง่ร้ายมากกว่าคนอายุน้อย ซึ่งลักษณะเหล่านี้มีสาเหตุมาจากประสบการณ์ชีวิต ผ่านยุคเช็ญต่าง ๆ ตลอดจนมีความผูกพันที่ยาวนานและมีผลประโยชน์ในสังคมมากกว่าคนอายุน้อย

ซึ่งลักษณะของการใช้สื่อก็ต่างกันไป คนอายุน้อยมักจะใช้สื่อมวลชนเพื่อความบันเทิง ในขณะที่คนที่มีอายุมากมักจะใช้สื่อมวลชนเพื่อแสวงหาข่าวสารมากกว่าความบันเทิง นอกจากนี้แล้วอายุยังเป็นตัวกำหนดความแตกต่างในเรื่องความยากง่ายในการชักจูงใจด้วย กล่าวคือ คนที่มีอายุมากขึ้นโอกาสที่คนจะเปลี่ยนใจหรือถูกชักจูงใจจะน้อยลง

2. เพศ (Sex)

จากการวิจัยทางจิตวิทยา แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงกับผู้ชายมีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งในเรื่องความคิดค่านิยมและทัศนคติ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมและสังคมกำหนดบทบาทและกิจกรรมของคนสองเพศไว้ต่างกันผู้หญิงมักจะเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนไหวหรือเจ้าอารมณ์ โอนอ่อนค่อนข้างมาก และเป็นแม่บ้านแม่เรือน และยังพบอีกว่าผู้หญิงจะถูกชักจูงใจได้ง่ายกว่า

ผู้ชาย ระดับการเปิดรับสื่อมวลชนเพศหญิงมักจะใช้เวลาในการดูโทรทัศน์และฟังวิทยุมากกว่าเพศชาย โดยนิยมดูรายการละครในขณะที่เพศชายนิยมอ่านหนังสือพิมพ์มากกว่า

3. การศึกษา (Education)

การศึกษาหรือความรู้ (Knowledge) เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้รับสาร ดังนั้นคนที่ได้รับการศึกษาในระดับที่ต่างกันย่อมจะมีความรู้สึกรู้คิด อุดมการณ์และความต้องการที่ต่างกันไป คนที่มีการศึกษาสูง หรือมีความรู้คิดจะได้เปรียบในการที่จะเป็นผู้รับสารที่ดีเพราะมีความรู้กว้างขวาง เข้าใจมากกว่า ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ โดยทั่วไป คนที่มีการศึกษาสูงจะใช้สื่อมวลชนมากกว่าคนที่มีการศึกษาค่ำ และคนที่มีการศึกษาสูงมักจะใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์มากกว่าสื่อชนิดอื่น

4. สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-economic Status)

สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ หมายถึง อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ และชาติพันธุ์ ตลอดจนภูมิหลังของครอบครัว จากการวิจัยพบว่าสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้รับสารมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อปฏิกิริยาของผู้รับสารที่มีต่อผู้ส่งสารและสาร เพราะว่าเป็นคนที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจที่ต่างกันจะมีวัฒนธรรม ประสพการณ์ ทักษะคิด ค่านิยมและเป้าหมายที่ต่างกัน

งานวิจัยของแชรรมม์ และไวท์ (Schramm and White, 1949) ซึ่งศึกษาการเปิดรับสารของผู้รับสารและสังคมอเมริกัน พบว่าผู้ที่มีรายได้สูงมักจะเป็นผู้นิยมเปิดรับสิ่งพิมพ์และนิยมนิยายที่ค่อนข้างหนักไม่ค่อยสนใจเนื้อหาด้านความบันเทิง แม็คเนลลีย์และคณะ (McNelly and Others, 1968) พบว่าคนมีฐานะดีและมีการศึกษาสูงเป็นกลุ่มที่ได้รับข่าวสารที่มีเนื้อหาสาระจากสื่อมวลชนมากที่สุด ผลที่ได้จากการวิจัยในลักษณะนี้ สามารถอธิบายได้เช่นเดียวกับกรณีของการศึกษาว่า ผู้ที่มีรายได้สูงมักจะเป็นคนมีการศึกษาสูงและมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี จึงมักถูกผลักดันให้จำเป็นต้องเรียนรู้ หาข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ให้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ (อ้างในอุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2534)

5. ศาสนา (Religion)

การนับถือศาสนา เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งของผู้รับสารที่มีอิทธิพลต่อตัวผู้รับสารทั้งในด้านทักษะคิด ค่านิยม และระดับของคน คนที่นับถือศาสนาต่างกันจะมีความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและระดับที่แตกต่างกันไป

ลักษณะของผู้รับสาร (Characteristics of Audience)

โดยทั่วไป บุคคลย่อมมีลักษณะนิสัย และระดับการเปิดรับสื่อต่างกันไป โดยพิจารณาจากเหตุผลพื้นฐาน คือ ความแตกต่างทางด้าน สรีระ ภูมิหลัง และสภาพแวดล้อมตามที่เชรมม์ (Schramm, 1962) กล่าวไว้ว่า

1. การศึกษา พบว่าผู้มีการศึกษาคือจะแสวงหาผลประโยชน์จากสื่อต่าง ๆ และเพิ่มพูนความรู้
2. เศรษฐกิจ พบว่าผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะให้ความสนใจในการอ่านหนังสือ นิตยสารมากและชอบบทบรรณาธิการ เรื่องราวเกี่ยวกับการเมือง ตลอดจนปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและวิชาการ
3. อายุ ผู้ที่มีอายุมากขึ้นมักจะนิยมรับข่าวสารที่เป็นทางการมากกว่าข่าวบันเทิง และสนใจการเมืองอย่างจริงจังมากกว่า
4. เพศ เพศหญิงมักจะสนใจอ่าน ฟัง หรือชมรายการแม่บ้าน บ้านเทิง ในขณะที่ผู้ชายมักจะสนใจข่าวกีฬา
5. ศาสนา ในสังคมหนึ่ง ๆ มักมีผู้นับถือศาสนาต่างกัน ดังนั้นการเสนอเรื่องราวที่ขัดแย้งกันทางศาสนาจึงไม่ควร
6. ที่อยู่อาศัย ผู้รับสารที่อยู่ในท้องถิ่นต่างกัน มักมีความสนใจต่างกันในบางสิ่ง ทั้งนี้เพราะวิถีการดำเนินชีวิตที่ต่างกัน
7. ทัศนคติ ความเชื่อ และแนวคิดของแต่ละบุคคล

ดังนั้นจากการศึกษาทฤษฎีแนวความคิดด้านการสื่อสาร ทฤษฎีการเปิดรับข่าวสาร ทฤษฎีการเลือกรับสาร ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรของนิสิตนักศึกษาจะเป็นแนวทางให้ผู้ส่งสารสามารถพิจารณาเลือกสารและช่องทางการส่งสารให้เหมาะสมกับลักษณะของกลุ่มผู้รับสารคือนิสิตนักศึกษา เป้าหมายที่ผู้ส่งสารประสงค์จะให้สารไปถึงและมีประสิทธิผลสูงสุด

ทฤษฎีความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference Theory)

ทฤษฎีนี้ได้รับการพัฒนามาจากแนวความคิดเรื่องสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimulus-Response) หรือทฤษฎี เอส-อาร์ (S-R Theory) ในสมัยก่อน และได้นำมาประยุกต์ใช้อธิบายเกี่ยวกับการสื่อสารว่าผู้รับสารที่มีคุณลักษณะแตกต่างกันจะมีความสนใจต่อข่าวสารแตกต่างกัน

De Fleur (1966) ได้เป็นผู้วางหลักเกณฑ์พื้นฐานเกี่ยวกับทฤษฎีนี้ไว้ว่า

1. บุคคลมีความแตกต่างกันในด้านบุคลิกภาพ และสภาพทางจิตวิทยา
2. ความแตกต่างกันดังกล่าวนี้ เป็นเพราะบุคคลมีการเรียนรู้จากสังคม แตกต่างกัน
3. บุคคลที่อยู่ต่างสภาพแวดล้อมกัน จะได้รับการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน
4. การเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันทำให้บุคคลมีทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และบุคลิกภาพแตกต่างกันดังกล่าว

จะเห็นว่าสิ่งสำคัญที่เป็นตัวกำหนดบุคลิกภาพของบุคคลในการวิจัย คือนิสิตนักศึกษา คือ สภาพเงื่อนไข (Condition) ที่แต่ละบุคคลได้รับจากสังคมหรือสภาพแวดล้อม De fleur จึงสรุปว่า ข่าวสารต่าง ๆ ในสังคมเปรียบเหมือนสิ่งเร้าที่ทำให้ผู้รับสารแต่ละคนมีการตอบสนองต่างกันรวมทั้งสร้างลักษณะความแตกต่างของบุคคล ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างนิสิตนักศึกษา 400 คนของงานวิจัยนี้นั้นมาจากหลายสถาบัน สภาพทางจิตวิทยาที่ต่างกัน สภาพสังคมที่ต่างหลาย สภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน ตลอดจนภาวะเศรษฐกิจและสังคม จะทำให้ระดับการเปิดรับข่าวสาร ความต้องการข่าวสาร ความพึงพอใจในข่าวสารเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญนั้น แตกต่างกันไปซึ่งเป็นเรื่องที่จะเป็นปัจจัยสำคัญในการวิจัยครั้งนี้

โดยทั่วไปปัจจัยของผู้รับสารต่อการยอมรับการสื่อสารที่มาจากผู้ส่งสาร ประกอบด้วย 2 ประการ คือ

1. ภูมิหลังหรือปัจจัยแวดล้อมทางสังคม

ซึ่งเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งต่อการกั้นกรองสาร ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลที่มาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน ย่อมมองหรือยอมรับประเด็นในการสื่อสารที่แตกต่างกันไปด้วย ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมที่สำคัญได้แก่

บรรทัดฐานหรือปทัศฐาน (Norms) ซึ่งเป็นแบบแผนของชีวิตที่เป็นปกติของสังคมนั้น ๆ บรรทัดฐานมีสภาพเป็นสถาบันที่ควบคุมความนึกคิดและระดับของสมาชิกประชาคม ทั้งนี้เพราะกลไกของบรรทัดฐานจะซึมผ่านไปยังระบบความเชื่อ ชนชั้น ประเพณี และ

วัฒนธรรม เป็นต้น การขมื่อไหว้เป็นบรรทัดฐานของการทักทายและการขอบคุณ โดยเป็นที่เข้าใจกันในการสื่อสารที่ไม่ต้องอธิบาย อย่างไรก็ตาม สถาบันที่แตกต่างกันอาจมีบรรทัดฐานที่ไม่เหมือนกันต่อความเชื่ออย่างเดียวกัน

ค่านิยม (Values) เป็นลักษณะของแบบแผนชีวิตที่เห็นพ้องกันในขณะหนึ่ง ของสังคม ซึ่งอาจกินระยะเวลาสั้นหรือนานก็ได้ ดังนั้นค่านิยมอาจมีความหมายที่เหมือนกับสมัยนิยม (Fashion) ค่านิยมที่ถูกยอมรับร่วมกันของคนส่วนใหญ่อย่างยาวนาน อาจพัฒนาไปเป็นบรรทัดฐานต่อไปได้ เช่น การจับมือไม้อื่นเป็นการทักทายของวัฒนธรรมไทย แต่ในปัจจุบันก็กลายเป็นค่านิยมของสังคมไทยไปแล้ว

2. ภูมิหลังหรือปัจจัยส่วนบุคคล

อาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ เช่นเดียวกับกับภูมิหลังทางสังคม ได้แก่

- อุปนิสัย (Habits)
- บุคลิกภาพ (Personality)

คำอธิบายของอุปนิสัยคล้ายคลึงกับบรรทัดฐาน และบุคลิกภาพก็คล้ายคลึงกับค่านิยม กล่าวคือมีความหมายที่คู่ขนานกันเพียงแต่ปัจจัยส่วนบุคคลอยู่ระดับปัจเจกชนเท่านั้น น่าสังเกตว่าทั้งอุปนิสัยและบุคลิกภาพเกิดจากรากฐานที่สำคัญ 3 ประการ ที่ทำให้อุปนิสัยและบุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงไปได้ แม้ว่าอุปนิสัยอาจมีกลไกในการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนกว่าก็ตาม รากฐานดังกล่าวได้แก่

1. ภูมิหลังทางประชากร (Demographics) เช่นวัย เพศและสถานภาพ (SES) เศรษฐกิจ เป็นต้น
2. ภูมิหลังทางจิตวิทยา (Psychographics) หรือในบางครั้งจะเรียกว่า ท่วงท่าของชีวิต (Life Styles) ซึ่งในที่นี้รวมความถึงกมตนิสัยด้วย (Personality traits) เช่น การชอบเสี่ยง วิดกจริต และความละเอียดละออ เป็นต้น
3. ภูมิหลังในการเปิดรับสื่อ ในส่วนนี้เป็นส่วนที่สำคัญสำหรับการสื่อสาร และมักเป็นตัวแปรต้นเพื่อติดตามผลของการเกิดรับสื่อซึ่งแตกต่างกัน อันเนื่องมาจากนิสัยในการเปิดรับสื่อที่ไม่เหมือนกัน เช่น อัตราความถี่ ช่วงเวลาที่เปิดรับ ความยาวนานที่รับสารในแต่ละครั้ง และสมาธิ เป็นต้น

อันที่จริงแล้วผู้รับสารแต่ละคนจะมีอัตราการรับสารในแต่ละขั้นไม่เท่ากัน แม้ว่าผู้ส่งสารเช่นรัฐบาลต้องการให้ประชาชนทั้งหมดเป็นผู้รับสารนั้น ไปถึงระดับขั้นการยอมรับ

อย่างเต็มรูปแบบ การไม่เท่ากันในการรับสารของประชาชนดังกล่าวจึงทำให้การสื่อสารเป็นความจำเป็นของรัฐบาลที่จะต้องทำงานทางด้านการศึกษาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อให้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาพมากที่สุดเท่าที่ทำได้ ทั้งนี้เพื่อการยอมรับในรัฐบาล (หรือแม้แต่กลุ่มพลังอื่น ๆ) อันเป็นที่สุดของการต่อสู้ในระบอบประชาธิปไตย การเน้นการสื่อสารทั้งจากตัวผู้ส่งสารและตัวผู้รับสารหรืออาจกล่าวได้อย่างง่าย ๆ ว่า เป็นการสื่อสารที่มีรากฐานมาจากความต้องการของรัฐบาล และการสื่อสารที่มีรากฐานมาจากเจตน์เจาน์ของประชาชน จึงกลายเป็นหลักสำคัญในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง อย่างไรก็ตามโดยหลักการของระบอบเสรีประชาธิปไตย ที่มักเน้นการสื่อสารทางการเมืองที่มีรากฐานมาจากปวงชน

ทฤษฎีการใช้และความพอใจต่อสื่อ (Uses and Gratification Approach)

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้และความพอใจต่อสื่อได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นอีกแนวทางหนึ่งของการวิจัยสื่อสารมวลชน ซึ่งแต่เดิมงานวิจัยสื่อสารมวลชนนิยามศึกษาเกี่ยวกับผล (Effects) ของสื่อที่มีต่อบุคคล การศึกษาในแนวนี้เป็นแนวตรงกันข้ามกับแนวคิดเดิม กล่าวคือ ไม่ได้ศึกษาว่าบุคคลเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive Person) ที่ต้องเปลี่ยนแปลงระดับ หรือทัศนคติไปตามผลที่ได้รับจากสื่อ แต่พิจารณาในทางตรงกันข้ามว่าบุคคลเป็นผู้กระทำ (Active Person) ที่มีความปรารถนาจะเลือกใช้สื่อเพื่อสนองความพอใจส่วนตัว

คัทซ์ (Katz : 1959) เป็นคนแรกที่มีความเห็นว่างานวิจัยเกี่ยวกับ "ผล" หรืออิทธิพลของสื่อที่มีต่อบุคคลนั้น ควรให้ความสนใจลดน้อยลง แต่ควรให้ความสนใจต่อกับงานวิจัยเกี่ยวกับ "การใช้" สื่อของบุคคลให้มากขึ้น โดยคัทซ์ชี้ให้เห็นว่าสื่อจะไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลที่ไม่เลือกใช้สื่ออย่างแน่นอน และการเลือกใช้สื่อนั้นก็สืบเนื่องมาจากเหตุผลทางจิตวิทยาและความต้องการทางสังคมของแต่ละบุคคลนั้น ๆ

เดวิดสัน (Davidson) เป็นอีกผู้หนึ่งที่ทำให้การสนับสนุนแนวคิดของคัทซ์ โดยให้ข้อคิดว่าบุคคลทุก ๆ คนมีความเกี่ยวข้องอย่างยิ่งต่อสังคมและสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ซึ่งสภาพแวดล้อมดังกล่าวเป็นสาเหตุให้แต่ละบุคคลมีความต้องการเลือกใช้สื่อ หรือเลือกรับข่าวสาร เพื่อสนองความพอใจ และสอดคล้องกับความต้องการทางสังคม

แม็คควอล (McQuail) ได้ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาเกี่ยวกับการใช้และความพอใจของสื่อไว้ 2 ประการ คือ

1. เพื่อให้เข้าใจความสำคัญและความหมายของการเลือกใช้สื่อ และ
2. เพื่อเสนอแนะตัวแปรกลาง (Intervening variables) ในการวิจัยเกี่ยวกับผลของสื่อ

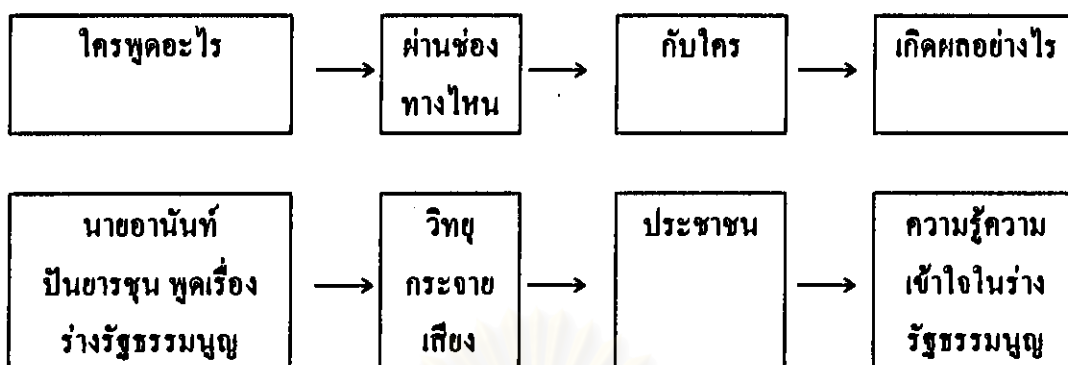
นอกจากนั้นแม็คควอลได้สรุปเกี่ยวกับสภาพงานวิจัยในเรื่องนี้ไว้ว่า การศึกษาในแนวทางการใช้และความพอใจต่อสื่อนี้ยังอยู่ในขอบเขตจำกัด เนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมายังไม่สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การที่บุคคลมีความต้องการที่จะเลือกรับสื่อหรือข่าวสารนั้น เป็นเพราะมีสาเหตุมาจากความคาดหวังเพื่อแสวงหาความพึงพอใจ โดยได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมในสังคมที่สร้างความต้องการดังกล่าวนี้ให้แก่บุคคลอย่างแน่นอน แต่อย่างไรก็ดีมีงานวิจัยหลายงานที่สนับสนุนความคิดเกี่ยวกับการแสวงหาความพึงพอใจจากสื่อมวลชนในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่นการแสวงหาความรู้จากรายการข่าวการเปิดรับสื่อเพื่อหลีกเลี่ยงต่อปัญหาในชีวิตประจำวัน ความโดดเดี่ยว ความวิตกกังวล ความเครียด หรือเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเอง เพื่อแสวงหาข้อมูลในการสนทนากับบุคคลอื่นในสังคม

ทฤษฎีการสื่อสารกับการเมือง

การสื่อสารกับการเมืองมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด การสื่อสารเป็น พื้นฐานของศาสตร์สาขาต่าง ๆ ส่วนการเมืองเป็นเรื่องของการพูด การรูงใจ หรืออีกนัยหนึ่ง ปฏิกริยาสัมพันธ์ของมนุษย์ การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพูด การรูงใจ และการกระทำในทางการเมือง ระดับทางการเมืองเกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการสื่อสารไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง และอาจกล่าวได้อีกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในทางการเมืองคือการสื่อสาร หน้าที่ที่กระทำทั้งหมดในระบบการเมือง เช่น การกล่อมเกลาทางการเมือง (Political socialization) การเลือกสรรบุคคลทางการเมือง (Political recruitment) การรวมผลประโยชน์ (Interest aggregation) การแสดงผลประโยชน์ที่ขัดแย้ง (Interest articulation) การวางกฎ (Rule-making) การใช้กฎ (Rule application) และการวินิจฉัยกฎ (Rule adjudication) ต้องกระทำโดยการสื่อสาร

ซึ่งแบบจำลองการสื่อสารของ Lasswell สามารถนำมาเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสาร การร่างรัฐธรรมนูญได้ดังนี้ “ใครพูดอะไร ผ่านช่องสารไหน ถึงใคร และทำให้เกิดผลอย่างไร

แบบจำลองการสื่อสารของ Lasswell

ยังมีทฤษฎีทางการสื่อสารหลายทฤษฎีที่อธิบายถึงระดับทางการสื่อสารของรัฐบาล แต่ทฤษฎีหนึ่งที่เน้นถึงอิทธิพลของผู้ส่งสารอย่างเด็ดขาด และได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็คือทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic needle theory) ซึ่งเชื่อว่า ผู้ส่งสารมีอิทธิพลทางการสื่อสารเหนือผู้รับสาร กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารแล้ว ผู้รับสารมีความสำคัญสูงสุด การอัดฉีดสารของผู้ส่งสารเข้าสู่สังคม ซึ่งประกอบด้วยผู้รับสารก็จะรับสารนั้นเข้าไปอย่างสิ้นเชิง คล้ายกับการฉีดยาของนายแพทย์เข้าสู่ตัวของคนไข้ ดังนั้นปัญหาและการแก้ไขปัญหาก็ทำได้ไม่ยาก หากผู้ส่งสารเป็นทั้งผู้ครอบครองกระบวนการสื่อสาร และสามารถบังคับให้ประชาชนมีช่องทางการสื่อสารที่จำกัดเฉพาะกับฝ่ายรัฐบาลแล้ว ประชาชนก็จะมีแนวทางชีวิตเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐบาล ทั้งนี้เนื่องจากการดูดซับสารที่มาจากผู้ส่งสารอย่างเต็มที่ และหากกระบวนการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาสังคมการเมือง (Political socialization) ผู้รับสารก็จะมีวิถีชีวิตทางการเมืองเป็นไปตามแนวทางการกล่อมเกลาสังคมการเมืองของรัฐบาล ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ทฤษฎีเข็มฉีดยาได้ถูกนำมาใช้เพื่อการชวนเชื่อทางการเมืองเป็นอย่างมากโดยระบอบนาซีไปเกือบทั่วโลก โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการ เช่น สหภาพโซเวียตโดยพรรคคอมมิวนิสต์ เยอรมันโดยพรรคนาซี อิตาลีโดยฟาสซิสต์ หรือแม้กระทั่งในประเทศไทยโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างไรก็ตามในปัจจุบันทฤษฎีเข็มฉีดยาแม้จะถูกประณามจากหลายฝ่ายว่าเป็นการสื่อสารที่ไม่ได้ให้เกิดผลแก่ผู้รับสารเลย แต่แม้กระนั้นทฤษฎีเข็มฉีดยาก็ยังคงเป็นทฤษฎีการสื่อสารที่ได้รับการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะจากประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบใด และโดยเฉพาะการเน้นการสื่อสารแบบเข็มฉีดยาในกลุ่มประเทศโลกที่สาม

ในปัจจุบัน ในประเทศที่มีระบอบการเมืองการปกครองเสรีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง จะตระหนักในความสำคัญในอาชีพโดยที่เป็นของปวงชน การยอมรับอำนาจของปวงชนจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของความสำคัญกระบวนการสื่อสาร ด้วยการยอมรับอิทธิพลของ

ประชาชนในฐานะผู้รับสารแต่เดิมเหนือรัฐบาลที่อยู่ในฐานะผู้ส่งสาร โดยให้ประชาชนเป็น แก่นหรือศูนย์กลางของการสื่อสาร การกิจของรัฐบาลต้องมาจากเจตน์จำนงของประชาชนผู้ รับสาร (ในฐานะเป็นผู้กระทำ) และเน้นถึงความสำเร็จในการปฏิบัติงานที่มาจากความคาดหวังและความต้องการของประชาชนเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการการยอมรับจาก ประชาชนซึ่งเป็นรากฐานของความชอบธรรมในการปกครองอย่างไรก็ตามทฤษฎีที่กล่าวมา แล้วข้างต้นจะสัมฤทธิ์ผลในการสื่อสารมากน้อยเพียงใด ช่องทางการสื่อสารมีส่วนสำคัญใน การสนับสนุนช่องทางในการสื่อสารทางการเมืองที่สำคัญในทุกกระบวนการเมือง คือ

1. องค์กร
2. กลุ่ม
3. สื่อมวลชน และ
4. ช่องสารพิเศษสำหรับการรวมผลประโยชน์ (Interest aggregation) และการแสดง ผลประโยชน์จัดแจ้ง (Interest articulation)

ในบรรดาช่องสารทั้งสี่ สื่อมวลชนถือได้ว่าเป็นช่องสารที่เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร มากที่สุด แต่ในประเทศคอมมิวนิสต์ องค์กร เช่น พรรคคอมมิวนิสต์ กองทัพก็มีความเชี่ยวชาญด้านการสื่อสารเช่นเดียวกับสื่อมวลชน สิ่งที่ทำให้สื่อมวลชนเป็นช่องสารที่แตกต่างจาก ช่องสารอื่น ๆ คือ หน้าที่หลักของสื่อมวลชนจะเป็นการสื่อสารเสมอ

1. ช่องสารที่เป็นองค์กร

สถาบันทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ ระบบราชการ สหภาพ แรงงาน และองค์กรมวลชนที่สามารถเชื่อมผู้นำให้เข้ากับประชาชนเป็นช่องสารทางการ เมืองที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง เราเรียกสถาบันที่มีขอบเขตและความสำคัญระดับชาติหรือ เกือบ ๆ ระดับชาติ มีโครงสร้างที่ถาวรหรือกึ่งถาวร และไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ติดต่อกันว่า ช่องสารที่เป็นองค์กร ไม่จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของระบบการเมือง เช่น วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยในประเทศไทยไม่ได้อยู่ภายในโครงสร้างของระบบการเมือง แต่ บางครั้งสถาบันเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นช่องสารทางการเมืองที่สำคัญ ในบางประเทศได้นำ องค์กรที่ไม่ใช่ช่องสารทางการเมืองมาใช้ในทางการเมืองอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง ใน หลาย ๆ กรณีการใช้ช่องสารที่เป็นองค์กรเพื่อวัตถุประสงค์ในทางการเมืองมีลักษณะเป็น ครั้งคราวหรือเพียงบางส่วน การใช้ที่มีลักษณะเป็นครั้งคราวหรือเพียงบางส่วนนี้จะปรากฏ ในสองรูปแบบคือ

1. บางครั้งองค์กร เช่น สหภาพแรงงานทำหน้าที่เป็นช่องสารทางการเมือง แต่บาง ครั้ง (หรืออาจในเวลาเดียวกัน) ทำหน้าที่เป็นช่องสารในทางเศรษฐกิจ

2. ในบางเวลาที่หมดบทบาทในการเป็นช่องทางทางการเมือง องค์การจะหยุดหรือเกือบหยุดกระทำกิจกรรมทุกชนิด

พรรคการเมืองหลายพรรคของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตมีลักษณะเช่นนี้ พรรคการเมืองเหล่านี้มีบทบาทอย่างเข้มแข็งในการถ่ายทอดข่าวสารทางการเมืองในช่วงเลือกตั้ง แต่หลังจากการเลือกตั้งแล้ว กิจกรรมเกือบทุกชนิดของพรรคหยุดชะงัก ช่องสารที่เป็นองค์กรในระบบการเมืองต่าง ๆ มีบทบาทในการสื่อสารทางการเมืองแตกต่างกันมาก องค์กรที่มีชื่อเรียกอย่างเดียวกันหรือมีโครงสร้างคล้าย ๆ กันในระบบการเมืองต่าง ๆ ทำหน้าที่ในทางการเมืองแตกต่างกันมาก เช่น พรรคคอมมิวนิสต์ของอิตาลีและพรรคคอมมิวนิสต์จีน มีชื่อเรียกและโครงสร้างขององค์กรคล้าย ๆ กันแต่มีบทบาทในการสื่อสารทางการเมืองแตกต่างกัน หรือระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาและอดีตสหภาพโซเวียตมีโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันมาก แต่ระบบการศึกษาของอดีตสหภาพโซเวียตถูกนำมาใช้เป็นช่องทางทางการเมืองอย่างเข้มข้นมากกว่าในสหรัฐอเมริกามาก อย่างไรก็ตามก็อาจกล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า ช่องสารที่เป็นองค์กรในระบบการเมืองส่วนใหญ่สามารถปรับตัวเพื่อทำหน้าที่สนับสนุนการสื่อสารทางการเมือง และมีศักยภาพในการสื่อสารทางการเมืองค่อนข้างสูง แต่การที่ช่องสารที่เป็นองค์กรจะถูกนำมาใช้ในทางการเมืองหรือไม่ อย่างไรนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของมันมากเท่ากับความต้องการของผู้นำทางการเมืองที่จะนำมันมาใช้ภายใต้สภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

2. ช่องสารที่เป็นกลุ่ม

กลุ่มต่างกับองค์กรตรงที่มีลักษณะถาวรน้อยกว่า เป็นสถาบันและแพร่หลายน้อยกว่า เช่น กลุ่ม “แม่บ้านทหารบก” กลุ่ม จปร 5” “กลุ่ม จปร 7” “กลุ่ม อภิรักษ์จักรี” เป็นต้น การสื่อสารภายในกลุ่มมีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่าการสื่อสารภายในองค์กร ปกติภายในองค์กรจะมีกลุ่มหลายกลุ่ม หลักฐานที่แสดงถึงความสำคัญของกลุ่มในการสื่อสารทางการเมืองมาจากผลการวิจัยที่มีชื่อเสียงของ La Zarsfeld และคณะที่พบว่า ในช่วงเลือกตั้งข่าวสารไม่เพียงแต่ไหลจากสื่อมวลชนไปยังปัจเจกบุคคลผู้ออกเสียงลงคะแนนโดยตรงแต่ยังไหลจากบุคคลไปยังบุคคลภายในครอบครัว กลุ่มเพื่อนที่ปัจเจกบุคคลเป็นสมาชิกอยู่ด้วย

การสื่อสารภายในกลุ่มมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจในทางการเมืองเกือบทุกชนิด ในสายงานด้านการเมืองตั้งแต่ระดับต่ำสุดจนถึงสูงสุด กลุ่มทำหน้าที่เป็นแหล่งของการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความคิด และอิทธิพล เช่น “สมาพันธ์ประชาธิปไตย” “กลุ่มวิถุคดีสัญจร” ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ในการรวบรวมความคิดเห็นเพื่อสนับสนุนหรือคัดค้านนโยบายบางอย่าง เป็นต้น

3. ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชน

ระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองเป็นสิ่งสลับซับซ้อนยากที่จะสังเกตได้โดยตรง สิ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่สังเกต คือ รายงานข่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์และกิจกรรม ซึ่งก็คือสิ่งที่ปรากฏออกมาของกระบวนการทางการเมือง เรามักทราบกิจกรรมทางการเมืองจากสื่อมวลชนหรือสื่อปัจเจกบุคคลที่เปิดรับสื่อมวลชน

ระบบสื่อมวลชนทำให้ข่าวสารเดินทางไปได้มากกว่า ไกลกว่า และเร็วกว่า ช่วยให้ข่าวสารเกี่ยวกับสาธารณะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน การเผยแพร่ข่าวสาร กลายเป็นกิจกรรม ที่มีบทบาทสำคัญในสังคม และผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร เช่น นักข่าว คอลัมนิสต์ บรรณาธิการ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์กลายเป็นตัวจักรสำคัญตัวหนึ่งในกระบวนการทางการเมือง ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยอาศัยสื่อมวลชนประชาชนถูกเชื่อมเข้ากับสื่อมวลชนและอาศัยข่าวสารทางการเมืองจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสื่อมวลชนสามารถถ่ายทอดข่าวสารได้อย่างสมบูรณ์ การสื่อสารระหว่างบุคคลยังคงมีบทบาทสำคัญในทางการเมือง สื่อมวลชนไม่ได้แทนที่หรือมีความสำคัญเหนือกว่าสื่อระหว่างบุคคล แต่ช่วยเสริมเครือข่ายของการสื่อสารที่มีอยู่ และช่วยให้มีเครือข่ายใหม่ซึ่งต้องอาศัยสื่อมวลชนในการเผยแพร่ข่าวสารหรือสินค้าของตน (เช่น การค้า การโฆษณา)

อาจกล่าวได้ว่าสื่อมวลชนเป็น “ช่องสารยาว (Long channels)” ซึ่งเชื่อมแหล่งข่าวสารกับปัจเจกบุคคลและกลุ่มทางสังคมซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งข่าวสาร นอกจากนี้สื่อมวลชนยังทำหน้าที่เชื่อมในอีกสองลักษณะคือ

ก) สื่อมวลชนทำหน้าที่เชื่อมนักการเมืองหรือสถาบันทางการเมืองเข้าด้วยกัน สื่อมวลชนทำให้นักการเมืองด้วยกันเองหรือทำให้ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารได้รับฟังความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญและประชาชน ซึ่งอาจนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันในปัญหาต่าง ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งทำให้ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารได้ข่าวสารจากแหล่งเดียวกันว่ากำลังมีอะไรเกิดขึ้นในประเทศหรือในโลกและมีความสำคัญอย่างไร

ผู้นำของประเทศต่าง ๆ ในโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำของประเทศซึ่งไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตซึ่งกันและกัน มักพูดจากันผ่านสื่อมวลชน

ข. สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมสำหรับเครือข่ายอื่น ๆ เช่น นำสื่อมวลชนมาใช้ในการให้ข่าวสารแก่บุคคลในองค์กร กลุ่ม หรือนำสื่อมวลชนมาใช้ในการให้ข่าวสารเพื่อ

กระตุ้นให้เกิดการอภิปราย ถกเถียงกันในองค์กรหรือกลุ่มจีนคอมมิวนิสต์ได้นำสื่อมวลชน มาใช้ในลักษณะนี้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในรัฐสมัยใหม่นอกจากสื่อมวลชนจะถูกนำมาใช้เป็นช่องทางทางการเมืองดังที่กล่าวแล้ว สื่อมวลชนยังถูกนำมาใช้ในทางการเมืองดังนี้คือ

1. ใช้เป็นดัชนีที่ชี้ให้เห็นว่า อะไรหรือใครที่สำคัญ ที่มีคุณค่าข่าวหรือเกี่ยวข้องกับ การเมือง ส่วนใหญ่สื่อมวลชนจะเป็นผู้จัดลำดับความสำคัญว่าปรากฏการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีความสำคัญแตกต่างกันอย่างไร เมื่อมีเหตุการณ์ทางการเมืองปรากฏบนพาดหัวข่าวของหนังสือพิมพ์รายวันฉบับใหญ่ ๆ ทั้งนักการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล นักข่าว และประชาชนทั่วไปจะทราบทันทีว่าเหตุการณ์นั้นมีความสำคัญ ข่าวสารลักษณะนี้ (พาดหัวข่าว) เป็นข่าวสารประเภทพิเศษ คือ ก่อนที่จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ สื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์จะบอกบุคคลที่ไม่ค่อยมีเวลา เช่น นักธุรกิจ นักวิทยาศาสตร์ วิศวกร แพทย์ว่า อะไรคือเหตุการณ์สำคัญที่เขาควรให้ความสนใจถ้าต้องการที่จะเข้ามีส่วนร่วมใน วิถีชีวิตทางการเมือง

2. ใช้เป็นทรัพยากร หรือเครื่องมือสำหรับบุคคลที่มีแผน ปัญหาหรือความทะเยอทะยาน สมัคร สุนทรเวช เถถิม อยู่ป่า รุง Reagan แสดงให้เห็นชัดเจนว่าผู้ที่เข้าใจกระบวนการสร้างข่าวสารสามารถเข้าไปมีบทบาทเด่นในเวทีการเมืองโดยวิธีการทำตนให้เป็นข่าว แม้ว่านักการเมืองเหล่านี้จะเป็นนักการเมืองที่หนังสือพิมพ์ไม่ค่อยชอบก็ตาม นักการเมืองทราบดีว่าสื่อมวลชนเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ตนได้เปรียบ (หรือเสียเปรียบ) ทางการเมือง รัฐบาล บางครั้งใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการทดสอบปฏิกิริยาของประชาชนก่อนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนที่ใช้นโยบายนั้นจริง ๆ วิธีการนี้เรียกว่า "Trial balloon" นอกจากนี้เจ้าหน้าที่หรือโฆษกของรัฐบาลยังอาจใช้วิธีการปล่อยข่าว วิธีการแฉให้ทราบแต่ขออย่าได้ลงเป็นข่าว (Off-the-record) และวิธีการบิดเบือนข่าวหรือปิดข่าวเป็นยุทธวิธีในการใช้หนังสือพิมพ์ให้ลงข่าวหรือไม่ให้ลงข่าว

3. ใช้เป็นเครื่องมือในการวัดมติมหาชน ยุคปัจจุบันเป็นยุคเร่งด่วนและสลับซับซ้อน เพราะฉะนั้นเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน ด้วย "การวัด" หรือการสังเกตข่าวในสื่อมวลชนซึ่งสะดวกและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ถูกนำมาใช้แทนการวัดมติมหาชน ความหมายของหัวข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เป็นสิ่งที่นักการเมืองและข้าราชการใช้เป็นเครื่องตัดสินมติมหาชนต่าง ๆ เมื่อนักการเมืองหรือข้าราชการเห็น

ว่าหัวหน้าคือมติมหาชนก็จะให้สัมภาษณ์หรือให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนั้น ทำให้เรื่องนั้นได้รับการตีพิมพ์มากยิ่งขึ้น กลายเป็นเรื่องสำคัญยิ่งขึ้น

4. ช่องสารพิเศษสำหรับการแสดงและการรวมผลประโยชน์

ช่องสารพิเศษถูกนำมาใช้แสดงผลประโยชน์และรวมผลประโยชน์ภายในเหตุการณ์พิเศษเท่านั้น ประชาชนไม่สามารถแสดงความคิดเห็นผ่านช่องสารเหล่านี้ตามที่ตนต้องการได้ทุกเวลา การจะใช้ช่องสารเหล่านี้ได้ เหตุการณ์ต้องเหมาะสม เช่น เป็นช่วงการออกเสียงเลือกตั้ง หรือเป็นช่วงที่ประชาชนกำลังต่อต้านเผด็จการ เพราะฉะนั้นช่องสารจึงมีลักษณะชั่วคราวเมื่อการเลือกตั้งผ่านไป หรือการจลาจลต่อต้านยุติลง ช่องสารเหล่านี้ก็จะยุติการเป็นช่องสารไปด้วย

เราไม่สามารถบอกแน่ชัดได้ว่าช่องสารพิเศษมีอะไรบ้าง แต่การเลือกตั้ง การเดินขบวนต่อต้าน การประท้วง การคว่ำมติ (Boycott) การขังเสียดมหาชนอาจถือว่าเป็นช่องสารพิเศษได้

ช่องสารทางการเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นต่างมีปฏิริยาสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและกันในกระบวนการทางการเมือง และถูกเชื่อมเข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งเป็นเสมือนใยประสาทของระบบการเมือง ในบรรดาช่องสารทางการเมืองทั้งหมด สื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือพิมพ์ในระบบประชาธิปไตย ได้รับการกล่าวถึงว่า มีฐานะเป็น "ฐานันดรสี่" หรือ "อำนาจที่สี่" ที่เป็นฐานันดรสี่หรืออำนาจที่สี่ไม่ใช่เพราะสื่อมวลชนทำให้อีกสามอำนาจคือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการมีความซื่อสัตย์เท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะสื่อมวลชนเป็นโครงสร้างหลักในเครือข่ายการสื่อสารสาธารณะซึ่งบุคลากรในอีกสามอำนาจต้องพึ่งพิงด้วย

ช่องสารในการสื่อสารทางการเมือง 4 ประเภทที่กล่าวแล้วอาจนำมาแบ่งประเภทใหม่เป็นประเภทใหญ่ ๆ 2 ประเภทดังนี้ :

1. ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชน และ
2. ช่องสารที่เป็นสื่อระหว่างบุคคล

ผลการวิจัยที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่าช่องสารสองประเภทนี้มีบทบาทแตกต่างกันในการให้ความรู้ทางการเมือง และในการจูงใจให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือระดับทางการเมือง มีบทบาทแตกต่างกัน สำหรับผู้ตื่นตัวหรือสนใจการเมืองมากกว่าและ ผู้ตื่นตัวหรือสนใจการเมืองน้อยกว่า ผู้ตื่นตัวหรือสนใจการเมืองมากกว่าจะใช้ช่องสารมากกว่าผู้ตื่นตัวหรือสนใจการเมืองน้อยกว่า

1. ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชน คือช่องสารที่สามารถทำให้แหล่งสารที่ประกอบด้วยบุคคลคนหนึ่งหรือบุคคลไม่กี่คนสามารถส่งสารไปยังผู้รับเป้าหมายจำนวนมาก ๆ ได้ ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชนก็เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ แผ่นป้าย สดิกเกอร์ เป็นต้น ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชนมีลักษณะเป็นตัวกลางหรือตัวเชื่อมระหว่างแหล่งสารและกลุ่มชนเป้าหมาย

ช่องสารที่เป็นสื่อมวลชนสามารถปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ต่อไปนี้ได้ดีคือ

ก) สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก ๆ ได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ข) สามารถให้ความรู้และข่าวสารได้ดี

ค) สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่พึงปรารถนาได้

2. ช่องสารที่เป็นสื่อระหว่างบุคคล หรือช่องสารที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบตัวต่อตัวระหว่างบุคคลสองคนหรือมากกว่าสองคนขึ้นไป ช่องสารแบบนี้มีประสิทธิภาพมากกว่าช่องสารสื่อมวลชนในการจูงใจผู้รับสารที่มีความเฉยเมยหรือมีปฏิกิริยาต่อต้านสารที่ผู้ส่งสารส่ง

ช่องสารที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลสามารถปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ต่อไปนี้ได้ดี คือ

ก) สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบ ยุกตวิถิ ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจสารก็สามารถไต่ถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากแหล่งสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการ และความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นเดียวกัน

ข) การที่ช่องสารที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลมีระดับของปฏิกิริยาตอบสนอง (Feedback) สูงทำให้สามารถลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร (Selective exposure) การเลือกแปลหรือตีความสาร (Selective perception) และการเลือกจำสาร (Selective retention) ได้

Schramm ซึ่งให้ เห็นว่ามีภารกิจบางอย่างที่ช่องสารชนิดหนึ่งทำได้ดีกว่าช่องสารอีกชนิดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ถ้าใช้ช่องสารทุกประเภทพร้อมกันก็จะให้ประโยชน์มากที่สุด การร่วมช่องสารมวลชนเข้ากับช่องสารระหว่างบุคคลเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดใน การเข้าถึงและจูงใจประชาชนเป้าหมาย การนำสื่อมวลชนมาใช้ร่วมกับสื่อระหว่างบุคคลเรียกว่ากลุ่มที่เปิดรับสื่อ (Media forums) กลุ่มที่เปิดรับสื่อเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในหมู่ครอบครัวชาวนาโน ประเทศแคนาดา ต่อมาได้แพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก กลุ่มที่เป็นเปิดรับสื่อคือการรวมตัวกันของประชาชนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีการพบปะกันเป็นประจำเพื่อรับรายการจากสื่อ

มวชน และอภิปรายเกี่ยวกับเนื้อหาในรายงานนั้น สื่อมวลชนที่ใช้ในกลุ่มที่เปิดรับอาจจะ เป็นวิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ หรือโทรทัศน์ก็ได้

แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ

นายอานันท์ ปันยารชุน ได้กล่าวไว้ในปาฐกถาเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2540 ณ หอประชุมโรงเรียนสตรีพณิชยการ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก (กรอบเบื้องต้นร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชน คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ สภาร่างรัฐธรรมนูญ, 2540) ว่า

ในช่วงระยะเวลาประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าประเทศไทยอันเป็นที่รักของเราทุกคนจะได้ชื่อว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแบบอย่างของนานาอารยประเทศโดยสมบูรณ์แล้วก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่ายังมีสาเหตุปัจจัยอีกมากมายหลายอย่างที่ เป็นอุปสรรคขวางกั้นมิให้การปกครองบ้านเมืองดำเนินไปด้วยความราบรื่น ทั้งยังมีเหตุการณ์ทางการเมืองหลายอย่างเกิดขึ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนคนไทยรู้สึกเสื่อมศรัทธาต่อการปกครองบ้านเมืองเช่นว่านี้ เป็นเหตุให้รัฐบาลขาดเสถียรภาพจนไม่สามารถแก้ไขปัญหามันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาสำคัญ ๆ ที่กระทบต่อปากท้องและความ เป็นอยู่ของประชาชนหลายเรื่องถูกปล่อยไว้ให้เรื้อรังและหมักหมม จนแทบจะมองไม่เห็นหนทางว่าจะสามารถบำบัดปิดเป่ากันให้ถูกลงไปได้อย่างไร นับได้ว่าเป็นสภาวะวิกฤติของสังคมไทยที่น่าห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสภาวะวิกฤติที่ค่อนข้างเบ็ดเสร็จทุกด้าน ทุกมิติและทุกระดับของชีวิต ทั้งของชีวิตบุคคล ชีวิตชุมชนและชีวิตประเทศเกี่ยวข้อง โยงใย และทับซ้อนปนเปกันจนแทบจะจับต้นชนปลายไม่ถูก

จากมุมมองทางการเมือง ปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงและปัญหาทุจริต คอร์รัปชัน ของนักการเมืองที่ติดตามมาเป็นต้นเหตุและผลพวงของสภาวะวิกฤติดังกล่าวดังนั้นการจะ แก้ปัญหาของสังคมไทยให้ได้ผลจริงจังและสถาพรนั้นจึงจำเป็นต้องกระทำการหลายด้าน ไปพร้อม ๆ กัน โดยเริ่มต้นที่การปฏิรูปการเมืองก่อน

ตามทัศนะของนายอานันท์ ปันยารชุน “การปฏิรูปการเมือง” หมายถึง การกำหนด โครงสร้างและระบบการใช้อำนาจรัฐเสียใหม่ เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิควบคุมและตรวจสอบได้อย่างแท้จริง การทำให้สิทธิเสรีภาพขั้นมูลฐานของพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ มีผล บังคับใช้ได้เ็นทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จำเป็นและสำคัญที่สุดที่ จะนำไปสู่ความสำเร็จในการปฏิรูปการเมืองของสังคมไทย

โดยเหตุที่การจัดทำรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ทั้งฉบับในครั้งนี้ ถือกันว่าเป็นจุดเริ่มต้น ของการปฏิรูปการเมือง ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทั้งประเทศได้เข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการยกร่างโดยตลอด รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงควรจะต้องเป็น “ธรรมนูญแห่งสิทธิ

เสรีภาพ” ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง มิใช่เป็น “รัฐธรรมนูญแห่งอำนาจ” ซึ่งจัดทำกันขึ้นมาเพื่อเป็น ข้ออ้างบังหน้าในการยึดกุมและใช้อำนาจรัฐกันอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ดังที่เป็นมาในอดีต

การจัดทำและยกย่องรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับในครั้งนี้ จึงนับได้ว่าประชาชนคนไทยจะมีส่วนร่วมมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์การเมืองของประเทศไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนเช่นนี้ มีนัยสำคัญอย่างน้อยที่สุด 4 ประการ คือ

1. ความคิดเห็นของประชาชนมีส่วนสำคัญในการกำหนดบทบัญญัติและกลไกของรัฐธรรมนูญ
2. ตัวแทนของประชาชนเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญ
3. ประชาชนสามารถคาดหวังได้ว่าจะได้รับประโยชน์จากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เพราะเป็น “รัฐธรรมนูญแห่งเสรีภาพ” ของประชาชน
4. ประชาชนจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักและหวงแหนรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

หากย้อนไปดูประวัติศาสตร์การกำเนิดรัฐธรรมนูญทั้ง 15 ฉบับที่ผ่านมา จะเห็นว่าเกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐด้วยวิถีทางที่ไม่ใช่ปกติธรรมดาของระบบรัฐสภา อีกทั้งคณะบุคคลที่ยกย่องรัฐธรรมนูญในแต่ละฉบับในอดีตก็มีได้มาจากประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้นการที่รัฐสภาไทยยินยอมพร้อมใจให้แก่ไขมาตรา 211 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ ทำหน้าที่ยกย่องรัฐธรรมนูญใหม่แทนที่จะหวงแหนอำนาจไว้ที่รัฐสภาเอง ย่อมแสดงถึงความใจกว้างและปรารถนาดีต่อประเทศ อันเป็นจังหวะก้าวใหม่ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย ประกอบกับกระแสความตื่นตัวของประชาชนที่จับตามองการทำงานของสภาร่างรัฐธรรมนูญอยู่ในขณะนี้ จึงควรอย่างยิ่งที่สภาร่างรัฐธรรมนูญจะสนับสนุนให้เกิดการระดมความคิดจากประชาชนทุกหมู่เหล่าทุกวงการและทุกภูมิภาคทั่วประเทศ เกี่ยวกับแนวทางที่จะยกย่องรัฐธรรมนูญ เพื่อนำไปประมวลและสังเคราะห์ให้รัฐธรรมนูญที่จะยกย่องขึ้นมาจากเจตจำนงของมหาชนประชาชนไปกับมาตรฐานแห่งหลักวิชาการและประเพณี เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติ แต่ทั้งนี้ สภาร่างรัฐธรรมนูญจะต้องสามารถดำเนินการโดยอิสระปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำจากอิทธิพลใด ๆ และต้องตระหนักถึงประสิทธิภาพที่จะต้องดำเนินการยกย่องรัฐธรรมนูญให้สำเร็จภายใน 240 วันตามกฎหมายด้วย

แต่ทั้งนี้ยังต้องทำความเข้าใจกันอีกว่า การมีรัฐธรรมนูญใหม่แม้อาจได้กติกาสถาบันวางระบบทางการเมืองในแนวทางใหม่ ๆ แต่ก็ยังไม่ได้หมายความว่าประเทศชาติจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในวิถีทางที่งดงามทั้งหมด เพราะยังต้องอิงอาศัยกระบวนการอื่น ๆ อีกมากที่

มารองรับหรือบังคับให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายประกอบ ตถอจน
 วัฒนธรรมและทัศนติของคนในสังคมไทย ที่จะสำนึกถึงคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย
 นั้น การติดตามเฝ้ามองจากสาธารณชนจึงไม่ควรจะยุติเพียงการยกวางรัฐธรรมนูญสำเร้ง
 หากแต่ควรถือเป็นจุดเริ่มต้นของการร่วมกันสร้างสรรค์ระบอบการปกครองนี้ให้เป็นของ
 ประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริงต่อเนื่องไปอย่างยั่งยืนด้วย

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นบ่งชี้ว่าประชาชนคือผู้รับสารที่สำคัญที่สุดของการวาง
 รัฐธรรมนูญ การสื่อสารให้ตรงความต้องการก่อให้เกิดความพึงพอใจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดัง
 นั้นจึงเป็นการสมควรที่จะนำการศึกษาให้กระ่างถึงระดับการรับสาร ลักษณะทางประชากร
 เพื่อการดำเนินการสื่อสารได้อย่างเหมาะสมและเกิดผล

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย